

Jasna Čebtron
Koper

KOMIČNO S FANTASTIČNIM V MLADINSKI PRIPOVEDI MARJANA TOMŠIČA

O Tomšičevem pripovedništvu

Tomšič je predvsem znan pisatelj za odrasle. Je pisec novel in romanov z avtobiografsko tematiko in še bolj znano temo o magični Istri. Mladinska pripoved je manj znana od pisateljevega pripovedništva za odrasle. Vendar se tudi v mladinskem pripovedništvu pojavljata dva pripovedna prostora; Rače, pisateljev rojstni kraj, in Istra, kjer Tomšič živi. V prvi prostor so umeščene avtobiografske pripovedi iz otroštva, v istrskem okolju pa se avtor pogosto srečuje z istrskimi pripovedovalci ali pa se spominja zgodb, ki so mu jih pripovedovali. Skladno s pripovedovalcem se spreminja tudi pripovedna perspektiva; od realistične v pripovedih o doživetjih iz otroštva do fantastične v pravljico-mitičnih istrskih pripovedih.

Prvi tip Tomšičeve pripovedi predstavlja zbirka » zgodb iz otroštva«, kot je podnaslovil *Super frače* (1988) avtor sam, drugi tip pa *Zgodbice o kačah* (1996). Med njima sta po času nastanka še dve zbirki, in sicer etnološko gradivo v »istrskih štorijah« z naslovom *Noč je moja, dan je tvoj* (1989) in » pravljice iz Istre« *Glavo gor, uha dol* (1993), kjer je avtor večinoma preoblikoval etnološko gradivo.

Razvijanje komičnosti v realističnih besedilih

Super frače pripoveduje o Tomšičevem odraščanju v času med vojno in prvih letih po njej. Pripovedne osebe so določene po odnosu z avtorjem; starši, brat, sestra, prijatelji, sosedje in se v zgodbah pogosto ponavljajo. Prav ta preverljivost in ponavljajalnost zbudi v bralcu že po prvih zgodbicah bližino in pričakovana obnašanja pripovednih oseb. Prav kmalu predvidi, da bo mali Marjan po otroški, vendar samosvoji logiki ravnal drugače, kot je pričakovano. Ravnanja, presojanja in opazovanja pripovedne osebe so torej nepričakovana, nenavadna in v njihovi nenavadnosti najdemo največ humorja. Vojni in poveljni čas je kruto pretresljiv in za otroka šokanten, vendar se pretresljivost rahlja prav s humornimi situacijami ali poudarki.

Prvo besedilo v zbirki, *Barvna stekla*, pripoveduje o materinem pogrebu. V tragičnem položaju pa je pisatelj poudaril otrokovo radost, ker se na pogreb pelje z avtobusom, kar se mu dogaja prvič. In vožnja je še posebej zanimiva, ker ima v žepih barvna stekelca, skozi katera je videti svet kar se da pisan in lep. Ta tragi-

komična situacija se nadaljuje z dialogom s sestro, kaj bodo naredili mami, in stopnjuje z opisom bombnega napada prav med pogrebom. Avtor zaključi pripoved s komentarjem o pisanih stekelcih in o bolečini zaradi za vedno odsotne matere.

Podoben preplet tragičnega s humornim je najti še v drugih besedilih. V *Bombah in krompirčkih* se strah pred rušilno močjo bomb stalno umika skrbi lačnega otroka, če se bodo krompirji na štedilniku v kuhinji med čakanjem, da mine bombni napad že skuhali. In skrb se razraste v obup, ko ugotovijo, da jim je med skrivanjem pred bombami nekdo ukradel s štedilnika krompir. Zanimiv je avtorjev spomin, kako je tisto noč pregnal lakoto; pred spanjem je v mislih prav nečloveško mučil tatu in to mu je prineslo sanje in spanje. Podobno v zgodbi *Kamen-kruh* opiše otroško lakoto in skrivno peko kruha. Ko opiše razočaranje lačnih otrok, ki so spekli kot kamen trd in neužiten kruh, nas pisatelj seznanj s pomoto – namesto moke so zamesili sadro. V daljši pripovedi *Moj oče* je opisan prizor bombardiranja in eksplozije, zaradi katere so leteli po zraku predmeti, pohištvo in v tem nenavadnem dogajanju je izpostavljena soseda, ki je prestrašena prihitela s polja in se skrila pred nevarnostjo na drevo. Komični položaj v sicer tragičnem dogajanju opazuje otrok, ki vso to nenavadnost gleda skozi okno v varni očetovi prisotnosti.

Vojna izkušnja je za malega Marjana sicer grozljiva, vendar v pričakovano tragičnem položaju je izpostavljena otroška naivna radoživost in to nasprotje učinkuje humorno. **Avtomatizmu** pričakovanega se zoperstavi otroška **živost**, bi se dalo povzeti po Bergsonu.

V drugih pripovedih o povojnem času je dogajanje osredinjeno na otroka, malega Marjana, ki svet šele odkriva, zato je njegovo ravnanje pogosto neskladno s pričakovanim. Tako v *Prvi ljubezni* preprosto odide z mlado ciganko od doma, saj je zaljubljen, v *Bučmanih* zberejo otroci ves nakradeni smodnik in ga prižgejo, da preiskusijo, kako gori, v *Smrtni obsodbi* skrivoma streljajo z lokom v zadnjico ravnateljve žene, ker je ne marajo. Ravnanja otrok so psihološko motivirana in pisatelj jih pogosto interpretira, saj zase sam pravi: »...jaz sem bil vedno samosvoj, čudno zasukan...«, vendar učinkujejo pripovedi o teh ravnanjih komično same po sebi, mimo avtorjevih komentarjev. Torej se v teh besedilih oblikuje komično iz situacije same, ko navzkrižno trčita, **interferirata**, dve situaciji: navade odraslih in ravnanje otrok.

Dve zgodbi iz *Super frač* pa posebno izstopata po humornosti, *V bratovi šoli* in *Rumena akacija*.

Zgodbi *V bratovi šoli* že naslov usmerja v pripoved o neinstitucionalnem izobraževanju, asociirana je nekakšna enajsta šola. Pripoveduje pa o starejšem bratu, ki je bil vzornik in je zato vzbujal ponos in radovednost, še posebno, ko se je začel sestajati z dekleti. Mlajši Marjan ga je pri tem zalezoval, za kar je bil kaznovan; brat mu je zavezal roke, noge in usta in ga pustil bingljati na vrvi z vrha grajskega stolpa nad globino. Ko je bil dovolj prestrašen, se ga je brat usmilil in ga na varnih tleh razvezal. Prav tako je starejši brat enostavno zgrabil malega Marjana, ki ni znal plavati, in ga zalučal v globok ribnik. To je še večkrat ponovil, dokler ni samostojno plaval. Na koncu ga je brat visoko dvignil v znak priznanja, da je postal Marjan dober učenec in plavalec. Ponovljeno je torej enako ravnanje; kruta vzgojna metoda, ki je učinkovita. Pisatelj sicer poudari predvsem otrokova občutja, ko je v najhujši stiski, in ne dogajanje samo, vendar v komentarju k zgodbi poudari, da ga je brat naučil plavati, če bi ga pa ne zvezal, ko ga je obesil z grajskega stolpa, bi ga naučil še letati.

Komičnost torej raste iz nasprotja med pričakovano bratovo ljubeznijo in bratovim krutim ravnanjem, ki pa se izkaže za ustreznega, učinkovitega in v tem vrednotenju je izkazana tudi posebna bratovska ljubezen. V komentarju pa pisateljka z miselno igro ali nonsesnim humorjem stopnjuje nepričakovanost do absurda, kar učinkuje sproščujoče.

V zgodbici *Rumena akacija* opiše otroško iznajdljivost, ko so si tešili lakoto z dišečimi cvetovi, podobnim akacijam. »Rumene akacije« pa so povzročile slabost in halucinacije. Ob bregu ribnika, kjer nemočna dečka bruhata, pa se opis slabosti in nemoči stopnjuje v komično situacijo, saj iz ribnika skačejo žabice in dečka mislita, da bruhata žabe.

Komičnost se torej oblikuje iz skoraj tragične pomote in nemoči v nenavadno odkritje, ki pa je nenavadno in s tem humorno, ker sta zamenjana vzrok in posledica. Dve nasprotni situaciji, onemoglo ležeča dečka in iz ribnika skakajoče žabice, se spleteta v smešen položaj, ker je med njima vzpostavljena logična zveza.

V zbirki *Super frače* smo lahko opazovali prvine komike, ki je grajena predvsem z dvema vrstama situacij:

– v tragično nemoč vojnega časa je postavljen radoživi otrok, ki se z domišljijo odziva na situacijo in jo doživlja humorno, ker si jo predrugači. Situacijska komika torej gradi na nasprotju, interferenci, med pričakovano tragiko in presenetljivo radostjo.

– v utečeni red in miselnost odraslih vstopa radovedni otrok in doživlja presenečenja. Ta komičnost temelji na kontrastu med »logiko razuma in logiko domišljije« (Bergson).

Komično in fantastično v istrskih zgodbicah

V *Zgodbicah o kačah* je pripoved postavljena v nedoločen čas in v natančno poimenovane prostore. Pripovedovalci so različni domačini, včasih pa avtor v prvi osebi. Vsem zgodbicam pa je skupna pripovedna oseba, to je kača različnih vrst, ki nastopa kot fantastično bitje, in odkriva magično razsežnost svojega pojava. Okvirne pripovedi so najpogostejša forma naracije, zaključujejo se pa s komentarji, ki resničnost pripovedovanega relativizirajo. Bodisi da prepuščajo bralcu v presojo, naj zgodbici verjame ali ne, razkrivajo alegoričnost pripovedi ali pa povzemajo temeljna spoznanja in sporočila.

Zgodbice o kačah uvaja pripoved *Objak in kačun*, ki opisuje nenavadno srečanje s prakuščarjem. Opisane so različne fantastične podobe tega prabitja, ki se spreminja po formi, gibanju, barvah. O nenavadnem srečanja pripoveduje kmet Objak pogosto in njegova pripoved se spreminja, zato pripovedovalec zaključí zgodbico s skeptično izjavo: »Hm, zdaj pa kot hočete: verjemite ali ne.« Podobna je pripoved o nenavadnem srečanju s kačo s človeško glavo, ki prosí pomoč za svoje otroke, z naslovom *Reši moje otroke*. Fantastično bitje je tudi tokrat natančno opisano v svoji nenavadnosti in na koncu je podobno hudomušno zaključeno: »Ne verješ, znam, da ne verješ. Ma jaz ti ne morem pomagat, ko ne verješ. To ni moj problem, je tvoj. Jaz sem jo videl. Ko bi jo ti, eee, pole pa ti jaz ne bi verjel. Tako je na tem svetu, ja.«

Uvodne zgodbice torej odpirajo domišljijski prostor. Ta na bralca učinkuje z nenavadnostjo in se širi v domišljijško komiko. Predstavlja namreč pojavnost, ki jo

navadno dojemamo kot nekaj običajnega in celo gnusnega, kot nekaj vzvišenega in redkim dojemljivega. Tako predružačenje stvarnosti budi čudenje in veselje nad odkritjem. V komentarju pa je bralec postavljen v dvom ali v izbiro, če naj verjame ali ne. Nasprotje med običajnim dojetjem kač in domišljjsko pripovedjo oblikuje nenavadne podobe, ki temeljijo na alogičnem, komentar pa to nenavadnost pomanjša v komični nesmisel. Raba dialektizmov komičnost situacije stopnjuje z besedno komiko.

V zgodbici *Pernata kača* je opisano nenavadno srečanje pastirja in kače, ki se ob piskanju spreminja v pisano bitje, ki leti, se dviga v nebo in postane oblak. Potem se pa metamorfoza stopnjuje v nasprotno smer in pisana pernata lepota pristane na skali spet kot suha palica. Pripovedovalec komentira pastirjevo doživetje, da ni vedel: »...ali se je vse to res zgodilo ali se mu je prividilo.« Vendar ko hoče pastir seči po piščali, se mu je »nekaj žvižgajoče zasmejalo« in piščal se mu je skrila v oblak. Pisatelj komentira, da se je pastirju zdelo, kot bi mu oblak pomežiknil, in zaključi, da mu je pastir »mežikec« vrnil.

Komičnost se oblikuje na osnovi nasprotja med stvarnim dogajanjem in domišljjskim. Podobe se prikazujejo zaporedoma in se stopnjujejo z oddaljevanjem od resničnega in z vračanjem v resnično. Vsaka nova podoba je sicer sprejemljiva, vendar skupni stvarni izvor je nič. **Komični nesmisel** se krepi s ponavljanjem, torej s trajanjem in razvijanjem podob, kar ima poseben komični učinek.

Podobno nonsensno komičnost razvija Tomšič v osrednji zgodbici v zbirki *Kamenica*. Pripoved je postavljena v nedoločen prostor in čas. Tudi pripovedna oseba, deček z imenom Inn, učinkuje nenavadno in nedoločno. Temeljni motiv pa je prepoved, ki jo deček zasliši, ko hoče odpreti kamen. Prepoved mu grozi s smrtjo. Radovedni deček pa vztraja, kamen odpre, iz njega zraste nenavadno lepa kača, ki dečka piči. Smrt ne nastopi, nič se ne zgodi, le pičena roka ima poseben dar, »kar sama od sebe piše zgodbe«.

Podobno kot v *Pernati kači* je tudi v *Kamenici* komični učinek grajen na stopnjevanju in razvijanju nenavadnih podob, ki nimajo logičnega izvora, imajo pa končni učinek **nonsensnega humorja**. Vendar v sklepu se komična nesmiselnost izkaže za smiselno. Zaključno pojasnilo ponuja razlago o izvoru pisateljskega daru, torej je pripoved parabola. Tako se komičnost izkaže v protislovju med nesmiselno stvarnostjo in smiselnim sporočilom.

Podobno parabolčnost lahko odkrijemo še v drugih pripovedih, kot so *Hudi duh*, *Purani in čarovnija*, *Siknes* id.

V zbirki *Zgodbe o kačah* je humornost oblikovana na nesmiselni logiki komičnega, saj so pripovedi že v začetku zastavljene kot možnost verjetnega. Nenavadnost je izhodišče za posebna doživetja posameznikov, iz tega doživetja se razraščajo podobe, ki si sledijo po nonsensni logiki in budijo čudenje. V zaključkih teh pripovedi pa vedno nastopi kontrast, in sicer kot:

- hudomušni dvom o resničnosti pripovedi,
- smiselna razlaga nesmiselno komičnih opisov.

Nonsensni humor torej nastopi na ravni pripovedi in na ravni sporočila, vendar se nesmiselnost izkaže le za alogičnost, drugačnost, konkretni stvarnosti nedojemljivo pojavnost, ki jo človek zmore dojeti le preko sproščene, z logiko razvezane domišljije. To, kar človeka povezuje z domišljjsko pojavnostjo, pa je humornost, saj ga odpira k radostnemu čudenju in v tem čudenju zmore dojeti in doživeti drugačnost.

Sporočilnost Tomšičeve mladinske pripovedi

Mladi bralec bo v Tomšičevih zgodbah lahko spoznaval polpreteklo dobo, ki je bila določena z vojno in zato polna tragike in groze. Vendar so vojne in povojne zgodbe pripovedovane s stališča mlade, radožive osebnosti, ki tragiko časa pretvarja v drobna osebna doživetja in ta preglasijo časovno določenost. Radoživost je torej temeljno nasprotje brezizhodnosti, ujetosti. Tomšič pripoveduje svoje spomine tako, da izpostavi situacije, kjer se otroška radovednost srečuje z ustaljenostjo, in v teh situacijah izpostavi otrokovo videnje. S tem poudari igrivost, vedoželjnost in optimizem.

V pravljicnih zgodbicah o kačah pa bo mladi bralec lahko vstopal v fantastični svet, kjer so vrednote in modeli konkretne stvarnosti predrugačeni. Predvsem bo vstopal v prostor nenavadne lepote in skladnosti, ta mu bo sprejemljiva, če bo hotel vanjo verjeti. Verjel pa ji bo lahko, če se bo dvignil nad konkretno logičnost in sprejel humornost preoblikovanja, spreminjanja in neulovljivosti. Po tej izkušnji se mu bodo morda razkrila nova spoznanja, kot je tisto o harmonični povezanosti vsega živega.

Literatura:

- Bergson, Henri: *Esej o smehu*, Ljubljana 1977
Hazard, Paul: *Knjige, otroci in odrasli ljudje*, Ljubljana 1973
Kmecl, Matjaž: *Mala literarna teorija*, Ljubljana 1977
Kobe, Marjana: *Pogledi na mladinsko književnost*, Ljubljana 1987
Kos, Janko: *Morfologija literarnega dela*, Ljubljana 1981
Kos, Janko: *Očrt literarne teorije*, Ljubljana 1983
Solar, Milivoj: *Književna kritika i filozofija književnosti*, Zagreb 1976
Solar, Milivoj: *Teorija književnosti*, Zagreb 1982

Summary

COMIC AND FANTASTIC IN MARJAN TOMŠIČ'S LITERATURE FOR CHILDREN

The literary theory distinguishes between the situation, character and verbal comic. In M. Tomšič's literature for children the first is the most common, as comic effects are provided by the contrast between the expected and the unexpected. The child's unusual behaviour or valuation in his/her relationship with the adults is a typical feature of the collection of autobiographical stories »*Super frače*«, while surprising contrasts are present in the encounters of the concretely-rational understanding with the fantastic creatures of the collection »*Zgodbice o kačah*«. For the detailed analysis of the situation comic in this narrative, Bergson's categories of the comic have been used.

The author concludes that the humour in the autobiographical narrative is based on the contrast between automatism and liveliness, while the fantastic stories interference between the realistic logic and nonsense humour is used. Both genres offer the message of serenity, optimism and harmonic interrelationship of all the living creatures.

Prevod/Translated by: Jasna Čebren